

dr hab. Wojciech Kęder
emerytowany profesor UPJP2
Kraków

**Recenzja rozprawy doktorskiej o. mgr. lic. Dariusza Cichora
OSPPE: „Polska prowincja paulinów w latach 1784-1864”
przygotowanej pod kierunkiem ks. bp. prof. dr hab. Jana
Kopca na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego
w Opolu**

Recenzowana dysertacja poświęcona jest dziejom zakonu paulinów na ziemiach polskich od czasu utworzenia samodzielnej prowincji polskiej paulinów w 1784 roku do kasaty zakonu przeprowadzonej przez rząd carski w ramach represji po powstaniu styczniowym w 1864 roku. Włącza się zatem Autor, sam będąc członkiem zakonu paulinów, w obszerny nurt badań nad zakonem św. Pawła Pierwszego Pustelnika w Polsce, prowadzonych ze szczególnym uwzględnieniem roli sanktuarium na Jasnej Górze w Częstochowie w dziejach Polski i Kościoła. Jak we Wstępie stwierdził Autor: „*Celem podjętych przez autora badań było ukazanie w możliwie najszerszy sposób tej epoki w dziejach zakonu, która nie posiadała we wcześniejszej literaturze syntetycznego opracowania zagadnień dotyczących działalności paulinów polskiej prowincji, od 1784 r. tożsamej z ustanowioną przez papieża Piusa VI Kongregacją Polskich Paulinów*” (s. 8).

I dalej: „*Przedmiotem zainteresowania badaczy [tego okresu dziejów] było przede wszystkim jasnogórskie sanktuarium, które doczekało się licznych naukowych opracowań w odniesieniu do podstawowych aspektów jego działalności i znaczenia. Dzie-*

je innych klasztorów zostały opisane jedynie w kluczu przyjętych przez autorów założeń. Z tego powodu przy podjęciu tematu autor kierował się więc przede wszystkim potrzebą ukazania całokształtu funkcjonowania paulinów polskiej prowincji w okresie w ujętym datami 1784 – 1864, na tle zmieniających się w szybkim tempie uwarunkowań tamtych czasów” (s. 9).

Swoją rozprawę Autor podzielił na pięć rozdziałów: pierwszy z nich „*Polska prowincja Zakonu Paulinów w drugiej połowie XVIII wieku do 1806 roku*” obejmuje okres od utworzenia samodzielnej prowincji polskiej do wkroczenia armii francuskiej na ziemie polskie w 1806 roku na ziemiach trzech zaborów. Drugi rozdział zatytułowany „*Kongregacja Polskich Paulinów w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*” obejmuje dzieje paulinów nie tylko w Księstwie Warszawskim i królestwie Polskim, lecz także na ziemiach pozostających pod zaborem pruskim i austriackim. Z kolei trzeci rozdział „*Struktura organizacyjna Kongregacji Polskich Paulinów*” poświęcony jest organizacji Kongregacji, jak również zarządzaniu prowincją polską i galicyjską w tym czasie. Kolejny, czwarty rozdział „*Działalność duszpasterska paulinów w latach 1784-1864*” omawia aktywność paulinów na tym polu, ze szczególnym uwzględnieniem roli sanktuarium jasnogórskiego i sanktuarium na Skałce w Krakowie, zaś ostatni, piąty rozdział „*Kasata klasztorów paulińskich w 1864 roku*” omawia kasaty, jakie w ramach represji popowstaniowych po upadku powstania styczniowego spadły na zakon paulinów z uwzględnieniem sytuacji i aktywności sanktuarium jasnogórskiego i sanktuarium na Skałce w Krakowie w nowych realiach politycznych.

Swoją dysertację o. Dariusz Cichor oparł na bardzo obszer-
nym materiale źródłowym przeprowadziwszy kwerendę nie tylko w Archiwum Głównym zakonu na Jasnej Górze, lecz także w archiwach parafialnych w tych parafiach, które były w badanym okresie w rękach paulinów. Dodatkowo Autor przeprowadził kwerendę w archiwach archidiecezjalnych i diecezjalnych za-

wierających dokumenty na badany temat, jak również w Archiwum Głównym Akt dawnych w Warszawie docierając do licznych dokumentów, do których badacze zajmujący się dziejami zakonu paulinów w Polsce dotychczas nie sięgali. Także Bibliografia zawierająca obszerną literaturę przedmiotu wskazuje na bardzo dobrą orientację Doktoranta w temacie badań i dotychczasowych ustaleniach badaczy.

Będące w centrum zainteresowań badawczych Doktoranta osiemdziesiąt lat dziejów zakonu na ziemiach polskich przypadło na czas niezwykle dynamicznych zmian politycznych, społecznych i kulturowych obejmujących okres od schyłku Rzeczypospolitej, poprzez zabory, Księstwo Warszawskie i Królestwo Polskie do upadku powstania styczniowego, powodując konieczność odwołania się w badaniach do tego szerokiego kontekstu w którym przyszło funkcjonować zakonowi w tak trudnych czasach.

Należy stwierdzić, że postawiwszy przed sobą tak ambitnie zakreślone zadania badawcze o. Dariusz Cichor wywiązał się z nich bardzo dobrze, kreśląc w oparciu o bardzo obszerny materiał źródłowy dzieje zakonu w trzech zaborach w omawianym okresie. W rozdziale pierwszym i drugim zakreślił on historię zakonu paulinów na ziemiach polskich od drugiej połowy XVIII w. do roku 1806, będącego istotną cezurą w dziejach zakonu, podkreślając zarazem wiodącą rolę Jasnej Góry w życiu zakonu. Jednak gdy stwierdza, iż *„Klasztor jasnogórski w dziejach polskich paulinów zajmował miejsce szczególne, był bowiem nie tylko chronologicznie pierwszą fundacją paulinów w Polsce, ale również siedzibą prowincjała zakonu, co nadawało mu w życiu paulinów wyjątkową rangę w sensie punktu odniesienia dla innych klasztorów, których liczba, zwłaszcza w epoce nowożytnej, sukcesywnie wzrastała”* (s. 19) to osobiście polemizowałbym z tą opinią. Moim zdaniem Jasna Góra swoją wyjątkową pozycję zawdzięczała przede wszystkim obecności cudownego obrazu Matki Bożej, otoczonego od samego początku jego

obecności na Jasnej Górze kultem przekraczającym granice Polski, co podkreślał w swym dziele Jan Długosz. Wyjątkowa zaś rola sanktuarium jasnogórskiego, przez stulecia celu pielgrzymek nie tylko królewskich lecz ludzi wszystkich stanów decydowała o pozycji Jasnej Góry wśród innych klasztorów paulińskich w Polsce.

Także przedstawiając konflikt paulinów z o. Anastazym Wargawskim chyba zbyt łagodnie Autor potraktował króla Stanisława Augusta. Śledząc materiały archiwalne w tej sprawie zarówno na Jasnej Górze, jak i w Archiwum Watykańskim miałem nieodparte wrażenie, że za tym konfliktem stał sam król Stanisław August. Król nigdy w trakcie swojego długiego panowania nie odwiedził sanktuarium jasnogórskiego, lecz bardzo interesował się sprawami finansowymi Jasnej Góry - jej dobrami a zwłaszcza skarbcem, na którym niejednokrotnie chciał położyć rękę. Na przeszkodzie tym królewskim planom stały władze zakonu w kraju, a zwłaszcza generał zakonu rezydujący poza granicami Rzeczypospolitej i poza zasięgiem wpływów królewskich.

Mianowanie dożywotniego przełożonego w osobie o. Wargawskiego i usamodzielnienie polskiej prowincji paulinów umożliwiłoby królowi realizację tych zamiarów - co o. Cichor podkreślił wskazując na rolę, jaką odegrał król przy utworzeniu odrębnej prowincji polskiej zakonu. Jest to tym bardziej interesujące, że losami narodowego sanktuarium niewiele się interesował i w chwilach zagrożenia nigdy nie interweniował - jak miało to miejsce np. podczas oblężenia Jasnej Góry przez Rosjan na przełomie 1770/1771 roku, czy też latem 1772 r. gdy pod Jasną Górą zgromadziły się ostatnie oddziały konfederatów barskich. Po ich kapitulacji do sanktuarium, co było jego profanacją, wkroczyły schizmatyczne wojska rosyjskie, a nie stojące nieopodal polskie oddziały hetmana Branickiego. Król Stanisław August miewał też, nacechowane chyba złośliwością pomysły uderzające w samo istnienie narodowego sanktuarium,

jak pomysł przekazania częstochowskiego sanktuarium w ręce innych zakonów, czy też zwłaszcza pomysł na sejmie grodzieńskim w 1773 roku, by cudowny obraz Matki Bożej Częstochowskiej przenieść do Janowa biskupa Kossakowskiego, lub do Krakowa. Istotne jest jednak to, co podkreślił w swojej rozprawie o. Cichor, że niezależnie od intencji, jakimi kierował się nieprzychylny Jasnej Górze król, utworzenie niezależnej polskiej prowincji paulinów ocaliło ją, jak również zakon w czasach, gdy w 1786 r. w Austrii zakon został skasowany, a utrzymała się jedynie prowincja polska (s. 81).

W kolejnych rozdziałach - trzecim i czwartym Autor w wyczerpujący sposób omówił poruszane zagadnienia - strukturę organizacyjną Kongregacji paulinów, jak również działalność duszpasterską paulinów w omawianym okresie przedstawiając też aktywność kolejnych wizytatorów generalnych zarządzających Kongregacją prowincji polskiej i galicyjskiej. O. Cichor położył też nacisk na zagadnienie rekrutacji kandydatów do zakonu, jak również ich formacji, co miało kluczowe znaczenie dla przetrwania zakonu w niepomyślnych okolicznościach, jak również znaczenie działalności duszpasterskiej prowadzonej w poszczególnych klasztorach będących we władaniu paulinów, w tym szczególnie Jasnej Góry co miało ogromne znaczenie dla kształtowania pobożności najszerzszych rzesz katolików nawiedzających narodowe sanktuarium i inne miejsca kultu.

Ostatni, piąty rozdział Autor poświęcił kasacie klasztorów paulińskich (z wyjątkiem Jasnej Góry) w 1864 roku w ramach represji po powstaniu styczniowym, słusznie podkreślając głębsze przyczyny postawy władz zaborczych wobec Kościoła katolickiego: *„Niechęć wobec zakonów była konsekwencją umiejętnie maskowanej wrogości, jaką żywiły władze rosyjskie do Kościoła katolickiego, mimo przyznania w Królestwie Polskim pierwszeństwa wyznaniu rzymsko-katolickiemu i tolerancji wobec innych wyznań”* (s. 366) . Przedstawił też w tym rozdziale dalsze losy, po zlikwidowaniu przez władze carskie Kongrega-

cji, sanktuarium Na Skałce w Krakowie leżącego na ziemiach przynależnych do cesarstwa austriackiego i stąd funkcjonującego w odmiennych realiach politycznych.

Podsumowanie:

Dokonując oceny pracy o. Dariusza Cichora od strony merytorycznej należy stwierdzić, że podejmując ważny, dotychczas fragmentarycznie zbadany temat dotyczący dziejów zakonu paulinów tak mocno wpisanego w nasze dzieje, Autor wywiązał się ze swego zadania bardzo dobrze. Zarówno jasna, logiczna konstrukcja pracy, jak i zakreślone ramy chronologiczne nie budzą żadnych wątpliwości. Recenzowana praca, będąca efektem gruntownej kwerendy archiwalnej dokumentów rozproszonych w wielu ośrodkach w istotny sposób wzbogaca naszą dotychczasową wiedzę o dziejach zakonu paulinów na ziemiach polskich. W sposób bardzo umiejętny Autor ukazał też kluczowe problemy wiążące się z omawianym zagadnieniem.

Również należy stwierdzić, że praca bardzo dobrze prezentuje się od strony formalnej. Napisana jest klarownym, przystępnym językiem, z poprawnie sporządzonymi przypisami, jak również wykazem źródeł i bibliografią. Jakkolwiek Autor nie ustrzegł się drobnych potknięć, (s. 40: już [od] zarania istnienia..., 350: Paulini stali [w] parafii..., czy przypisów nr 350, 727) to takich niewielkich potknięć jest w rozprawie wyjątkowo mało. Należy jednak podkreślić, że te powyższe drobne uwagi w niczym nie zmieniają bardzo wysokiej oceny rozprawy o. Dariusza Cichora, a mogą być przydatne przy ogłoszeniu rozprawy drukiem.

Konkluzja:

Podsumowując powyższe uwagi stwierdzam, że recenzowana praca doktorska o. mgr. lic. Dariusza Cichora OSPPE odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim w myśl Ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych art. 13 i w związku z tym wnioskuję o dopuszczenie o. lic. Dariusza Cichora OSPPE do dalszych etapów przewodu doktorskiego

dr hab. Wojciech Kęder
emerytowany profesor UPJP2